

Ηλεκτρονικό περιοδικό της
Ιεράς Μητροπόλεως
Κυρηνείας

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Γ. ΤΣΙΡΕΒΕΛΟΣ

Η ΙΔΡΥΣΗ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ ΣΕ
ΠΟΙΚΙΛΑ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΑ.

ΤΡΟΠΟΙ ΜΕΤΑΔΟΣΗΣ ΤΟΥ ΜΗΝΥΜΑΤΟΣ ΤΟΥ
ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ ΣΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ
ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ
ΑΛΒΑΝΙΑΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ

ΤΟΜΟΣ 2-ΤΕΥΧΟΣ 3

2017

*Νικόλαος Γ. Τσιρέβελος**

Η ΙΔΡΥΣΗ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ

ΣΕ ΠΟΙΚΙΛΑ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΑ.

ΤΡΟΠΟΙ ΜΕΤΑΔΟΣΗΣ ΤΟΥ ΜΗΝΥΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ
ΣΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΒΑΝΙΑΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ

Abstract: This article discusses the ways in which the message of the Gospel is conveyed to the people of modern day era on the basis of the orthodox ecclesiastical tradition as well as the scholarly and ecclesiastical work of the Archbishop of Tirana and All Albania Anastasios Yannoullatos. This discussion concerns the multicultural environment of modern day societies and includes communities which are already Christian based. In particular, the article examines the relationships of newly established ecclesiastical communities to the local culture, the unique social, linguistic and religious tradition of the places in which the good news of life in Christ is being spread. It also briefly assesses the participation of the Orthodox Church in the inter-Christian and interreligious dialogue. Finally, it investigates the qualities and skills of the persons who will serve as leaders of new Christian communities and will ensure that the word of God is spread among places which have not been given the opportunity to embrace it yet.

Keywords: Archbishop of Tirana and All Albania Anastasios; Communication; Preaching; Missionary Methods; Culture (of Incarnation); Native Language; Christian Testimony.

Εισαγωγή

Ο Κύριος μετά την ανάστασή Του παρέδωσε μια σαφή εντολή στους μαθητές Του: «πορευθέντες οὖν μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη¹ και οι Απόστολοι οι ίδιοι και διαμέσου των αιώνων οι μαθητές τους μετέφεραν το μήνυμα στην οικουμένη, ότι με την ανάσταση του Ιησού Χριστού «ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος».² Για λόγους, όμως, ιστορικούς η ορθόδοξη χριστιανική μαρτυρία στα ἔθνη δε συνεχίστηκε.³

Στον ελλαδικό χώρο το ενδιαφέρον για το κήρυγμα του Ευαγγελίου στην οικουμένη αναζωπυρώθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1950 και σταδιακά αυξήθηκε τα επόμενα χρόνια μέχρι και τις μέρες μας στις υπόλοιπες Ορθόδοξες Εκκλησίες. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την ίδρυση νέων τοπικών εκκλησιών στις χώρες της Ασίας, της Αφρικής, της Λατινικής Αμερικής και της Ωκεανίας.

Σε όλη αυτή τη μακρά αποστολική πορεία της Εκκλησίας, η μετάδοση του μηνύματος του Ευαγγελίου και η ίδρυση νέων εκκλησιαστικών κοινοτήτων σε ποικίλα πολιτιστικά περιβάλλοντα ακολούθησαν ορισμένες προϋποθέσεις και μεθόδους, ώστε το μήνυμα να καταστεί γνωστό και οικείο σε περισσότερους αποδέκτες. Στις μέρες μας η πρόοδος των επιστημών και η εξέλιξη της τεχνολογίας δύναται να υπηρετήσουν το έργο της Εκκλησίας, προάγοντας ποικιλότροπα τη διάδοση του Ευαγγελίου στην οικουμένη.

Το ζητούμενο είναι πάντα από ποιούς και πώς θα χρησιμοποιηθούν αυτά τα μέσα για την επίτευξη της εν Χριστώ μαρτυρίας. Σχετικά με αυτό το θέμα ο πρωτεργάτης της Ορθόδοξης ιεραποστολής κατά τον 20^ο αιώνα, ο νυν Αρχιεπίσκοπος Αλβανίας Αναστάσιος, έγραφε το 1968:

Η ιεραποστολή ζητεί να διακονήσει δεν αρέσκειται σε «ενθουσιώδεις» ανακρίβειες [...] ο σεβασμός κάθε μορφής αλήθειας είναι λατρεία προς τον Θεό και άρα ιεραποστολικό δέον. Για να μεταμορφώσουμε εν Χριστώ την πραγματικότητα, πρέπει πρώτα να τη

* Είναι πτυχιούχος του Τμήματος Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του ΑΠΘ και υπηρετεί ως θεολόγος καθηγητής στο «Βενετόκλειο» 1^ο Λύκειο Ρόδου της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Α΄ Δωδεκανήσου. Το 2014 έλαβε Διδακτορικό Δίπλωμα από το Τμήμα Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του Α.Π.Θ.

¹ *Μτθ.* 28: 19.

² *Α΄ Κορ.* 15: 26.

³ Αναστάσιος (Αρχιεπ. Τιράννων), *Ιεραποστολή στα ίχνη του Χριστού*, Αποστολική Διακονία, Αθήνα 2007, σ. 162.

συνειδητοποιήσουμε και να την «προσλάβουμε» όπως είναι. Αν επιμένουμε να την αγνοούμε, θα μας εκδικηθεί».⁴

Ήδη από την εποχή που ξεκινούσε η ελληνόφωνη ιεραποστολή,⁵ ο τότε λαϊκός και νυν Αρχιεπίσκοπος Τιράνων Αναστάσιος καλούσε με προφητικό τρόπο όσους ήθελαν να ασχοληθούν με την ιεραποστολή να μελετήσουν και να γνωρίσουν πρώτα το κοινωνικό και πολιτιστικό περιβάλλον των χωρών που ακόμη δεν είχε φθάσει το κήρυγμα του Χριστού.⁶ Συγχρόνως, αναζητούσε και σημείωνε πρακτικές λύσεις, ώστε να ευδοκιμήσει ο παραπάνω στόχος. «Τί ακριβώς από το παρελθόν μπορεί να υιοθετήσει μια νέα χριστιανική κοινότητα και τί να απορρίψει; Ποιά έθιμα, ποίοι συμβολισμοί, ταυτίζονται αναπόσπαστα με την παλαιά θρησκεία και ποιά αποτελούν απλώς τρόπο εκφράσεως κάποιας εμπειρίας, όπως π.χ. η έναρξη νέας περιόδου ζωής»;⁷

Ο στόχος του παρόντος άρθρου είναι η προσπάθεια διερεύνησης των απαντήσεων στα παραπάνω ερωτήματα. Ταυτόχρονα παραδίδονται ορισμένοι τρόποι μετάδοσης του μηνύματος του Ευαγγελίου σύμφωνα με τη χριστιανική θεολογική παράδοση,⁸ αλλά και τον έμπρακτο λόγο του νυν Αρχιεπισκόπου Αλβανίας Αναστασίου (Γιαννουλάτου), του πρωτοπόρου της αναβίωσης της Ορθόδοξης μαρτυρίας στα έθνη κατά τον 20^ο αιώνα. Όλος ο προβληματισμός εστιάζει στις πολυπολιτισμικές συνθήκες των σημερινών κοινωνιών του πλανήτη. Σε αυτές περιλαμβάνονται πλέον και οι κοινωνίες που έχουν ως βάση τη χριστιανική παράδοση και χρίζουν

⁴ Αναστάσιος (Αρχιεπ. Τιράνων), *Η λησμονημένη εντολή «Πορευθέντες...»*. Από το λήθαργο στην αφύπνιση, Αποστολική Διακονία, Αθήνα 2014, σ. 220.

⁵ Η ελληνόφωνη ιεραποστολή ξεκίνησε στις αρχές της δεκαετίας του '60. Για περισσότερα βλ. Θανάσης Παπαθανασίου, «Η “γενιά του '60” και η ιεραποστολή. Δυσπιστία, δημιουργικότητα, αμηχανία», στο: Παναγιώτης Καλαϊτζίδης (επιμ.), *Αναταράξεις στη μεταπολεμική θεολογία. Η «θεολογία του '60»*, Ίνδικτος, Αθήνα 2009, σ. 367-428, εδώ σ. 367-382 και Νικόλαος Τσιρέβελος, *Τα ιεραποστολικά περιοδικά και η αποτύπωση της Ορθόδοξης μαρτυρίας. Επικοινωνιακή προσέγγιση*, Τμήμα Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του Α.Π.Θ, Θεσσαλονίκη 2013, σ. 24-52 [Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή].

⁶ Το «Διορθόδοξο Ιεραποστολικό Κέντρο “Πορευθέντες”», το οποίο ίδρυσε ο τότε διάκονος και νυν Αρχιεπίσκοπος Τιράνων Αναστάσιος, είχε ξεκινήσει σεμινάρια σχετικά με την αφρικανική εθνολογία και θρησκευολογία από το 1961. Για περισσότερα βλ. Νικόλαος Τσιρέβελος, *Τα ιεραποστολικά περιοδικά*, σ. 52 κ.ε..

⁷ Αναστάσιος (Αρχιεπ. Τιράνων), *Η λησμονημένη εντολή «Πορευθέντες...»*, σ. 218.

⁸ Για τις μεθόδους μαρτυρίας και το σχετικό θεολογικό προβληματισμό βλ.: Ηλίας Βουλγαράκης, *Ιεραποστολή - Δρόμοι και Δομές*, Αρμός, Αθήνα 1989, σ. 146-147· James Stamooolis, *Eastern Orthodox Mission Theology today*, Wipf and Stock Publishers, West Broadway, Eugene 2001, σ. 74-80 και Νεκταρία (Παραδείση μοναχής), «Πορεία προς την “ινδική” Ορθοδοξία», *Σύναξη* 78, (Απρ.-Ιουν. 2001), σ. 113-115, εδώ σ. 115.

επανευαγγελισμού.⁹ Ειδικότερα, εξετάζονται οι σχέσεις των νέων εκκλησιαστικών κοινοτήτων με τον τοπικό πολιτισμό, την ιδιαίτερη κοινωνική, γλωσσική και θρησκευτική παράδοση των περιοχών στις οποίες διακονείται η εν Χριστώ μαρτυρία. Στο τέλος ερευνώνται τα χαρακτηριστικά των προσώπων που θα στελεχώσουν τις νέες εκκλησίες και θα διακονήσουν τις ανάγκες των νέων κοινοτήτων, φροντίζοντας για τη σπορά του λόγου του Θεού σε λευκές προς θερισμό περιοχές και χώρες.¹⁰

1. Ο σεβασμός προς τον πλησίον

Βασική προϋπόθεση για την πρωταρχική και ομαλή μετάδοση του μηνύματος του Ευαγγελίου αποτελεί ο σεβασμός της προσωπικότητας κάθε ανθρώπου. Ο σεβασμός προς τον πλησίον δεν αποτελεί σε καμιά περίπτωση μία «ιεραποστολική μέθοδο». Πολύ περισσότερο είναι απόρροια αυθεντικής δυναμικής της χριστιανικής πνευματικής ζωής. Τα υλικά για την οικοδομή του ορθόδοξου ήθους δεν είναι άλλα από τους καρπούς του Αγίου Πνεύματος: «ὁ δὲ καρπὸς τοῦ πνεύματος ἐστὶν ἀγάπη χαρὰ εἰρήνη, μακροθυμία χρηστότης ἀγαθωσύνη, πίστις, πραύτης, ἐγκράτεια».¹¹ Αυτά τα στοιχεία εκφράζουν σημεία συνεργασίας του ανθρώπου με τον Παράκλητο και τα ίχνη τους εντοπίζονται ευδιάκριτα σε ολόκληρη την κτίση.¹² Επιπλέον, όμως, αποτελούν τα απαραίτητα συστατικά για μία κοινωνία αδελφότητας των ανθρώπων.

Ιδιαίτερα στο χώρο της ορθόδοξης μαρτυρίας στα έθνη και στις προσπάθειες επανευαγγελισμού των παραδοσιακά χριστιανικών και πολυπολιτιστικών κοινωνιών, ο σεβασμός προς τον πλησίον και η έμπρακτη αναγνώριση της διαφορετικής ιδιοσυγκρασίας του εκφράζουν τους καρπούς της αγιοπνευματικής ζωής. Το ήθος αυτό αναφέρεται πρωταρχικά στις σχέσεις μεταξύ των χριστιανών και αναμφισβήτητα επεκτείνεται σε όλους τους ανθρώπους,¹³ δίχως να γίνονται διακρίσεις στο φύλο, στη γλώσσα, στη θρησκεία, στο έθνος, στην κοινωνική τους

⁹ Για περισσότερα βλ. Δήμητρα Κούκουρα, «Επανευαγγελισμός στις «χριστιανικές» κοινωνίες. Μια ορθόδοξη προσέγγιση», στο: <http://ejournals.lib.auth.gr/synthesis/article/view/4302/4380> [πρόσβ.: 20 Σεπτ. 2015].

¹⁰ Ελεύθερη απόδοση του *Ιω.* 4: 35γ.

¹¹ *Γαλ.* 5: 22.

¹² Πρβλ. Νίκος Ματσούκας, «Η οικονομία του Αγίου Πνεύματος. Μια ορθόδοξη θεώρηση», *Ελθέ, Πνεύμα Άγιον, ανακαίνισον πάσαν την κτίσιν*, επιμ.: Γ. Λαιμόπουλου, Τέρτιος, Κατερίνη 1991, σ. 77-89, εδώ σ. 86.

¹³ Αναστάσιος (Αρχιεπ. Τιράνων), «Μοναχοί και Ιεραποστολή κατά τον Δ΄ αιώνα εις την Ανατολήν», *Πορευθέντες*, 30-31 (1967), σ. 34-39 και 42, εδώ σ. 39.

κατάσταση. Ο σεβασμός στον πλησίον καλλιεργεί σχέσεις αμοιβαίας εμπιστοσύνης και αγάπης. Συγχρόνως, διευκολύνει τη μεταφορά των «χαρμόσυνων νέων» του Ευαγγελίου και παρέχει τα θεμέλια για μια βαθύτερη επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων.

Στα ιεραποστολικά κλιμάκια και τις ενορίες οι επαφές των Ορθοδόξων με τους εν δυνάμει χριστιανούς οφείλουν να υπερβαίνουν κάθε είδους εγωισμό —προσωπικό, εθνικό, θρησκευτικό, κοινωνικό— και οπωσδήποτε να μην χαρακτηρίζονται από ιδιοτελείς σκοπιμότητες και ποικίλα συμφέροντα (π.χ. εθνικά). Επιπροσθέτως, απαιτείται να φανερώνεται έμπρακτα ο ειλικρινής σεβασμός προς την προσωπικότητα κάθε ατόμου και λαού. Στο σημείο αυτό απαιτείται να μη λησμονούμε ότι η ρίζα του κακού είναι η φιλαυτία.¹⁴ Η φιλαυτία είναι εκείνη που διασπά πάντοτε την ανθρώπινη ενότητα και κατακρεουργεί κάθε είδους σχέση εμπιστοσύνης μεταξύ των ανθρώπων.

Η αποδοχή της ιδιαιτερότητας και η κατάφαση της προσωπικής ελευθερίας κάθε ανθρώπου (και επομένως και κάθε λαού) επιβεβαιώνει την αγάπη προς τον Σταυρωθέντα και Αναστάντα Κύριο. Η ενέργεια αυτή αναγνωρίζει πραγματικά στο πρόσωπο κάθε ανθρώπου την «κατ' εικόνα Θεού» δημιουργία ανεξάρτητα από την καταγωγή, την κοινωνική θέση, τη θρησκεία και την ιδεολογία· ταυτόχρονα ωθεί τον χριστιανό προς την «καθ' όμοίωσιν» του Θεού πορεία του. Κριτήριο της στάσης τούτης παραμένει ο Ενσαρκωμένος Λόγος του Θεού. Ο Κύριος κατακτούσε τις καρδιές των ανθρώπων με την ειρήνη, τη χαρά και την αγάπη. Κατά τον ίδιο τρόπο οφείλουν τα μέλη της Εκκλησίας να λειτουργούν· «χωρίς πολεμικήν, χωρίς κριτικήν των άλλων ομολογιών, χωρίς επιθέσεις», ούτε ακόμη εναντίον των άλλων θρησκειών.¹⁵

Για την Ορθόδοξη Εκκλησία, ο Χριστός είναι ο απόλυτος Ένας και το μεγαλείο Του είναι μοναδικό και ασύγκριτο. Επομένως, δεν υπάρχει ανάγκη να μειώσουμε τους άλλους, για να εξυψώσουμε τη μεγαλοπρέπειά Του. Το μεγαλείο Του, αποκαλυπτόμενο πάντα στο μυστήριο της ταπεινώσεως και της αγάπης, δεν περιφρονεί τον οποιονδήποτε ή το οτιδήποτε, αλλά φανερώνει την αλήθεια που υπάρχει ακόμη και στην πιο απλή έμπνευση

¹⁴ Αναστάσιος (Αρχιεπ. Τιράνων), *Παγκοσμιότητα και Ορθοδοξία*, Ακρίτας, Τίρανα 2000, σ. 97.

¹⁵ Αναστάσιος (Αρχιεπ. Τιράνων), «Αφετηριακά σκέψεις δια την Εξωτερικήν Ιεραποστολήν», *Εκκλησία*, τεύχ. 19 και 20 (1968), σ. 466-470 και 485-487 αντίστοιχα, εδώ σ. 468.

μέσα στην ιστορία του κόσμου.¹⁶

Στη θέση αυτή περιέχεται η πεμπουσία του (ιερ-)αποστολικού έργου· επιβεβαιώνεται ότι η αλήθεια του Κυρίου αποκαλύπτεται με μαρτυρία ζωής και χωρίς απολογητικό ή επιθετικό τρόπο απέναντι σε όποιο πρόσωπο φέρνει ο Θεός ενώπιον των ιεραποστόλων καθώς και όλων των χριστιανών.

Η χριστιανική στάση απέναντι στους εκπροσώπους ή στα μέλη των άλλων θρησκευμάτων χρειάζεται να είναι εποικοδομητικά κριτική. Με απλό και σαφή τρόπο να φανερώνει τον ορθόδοξο βίο και λόγο, αλλά και τις διαφορετικές αντιλήψεις των Ορθοδόξων από τις άλλες θρησκευτικές παραδόσεις χωρίς να προσβάλλει τις θεμελιώδεις αρχές της πίστης τους. Η εποικοδομητική κριτική θεμελιώνεται στον υγιή διάλογο που εν δυνάμει δημιουργεί τις προϋποθέσεις για μια γόνιμη και δίχως μισαλλοδοξίες και εχθρότητες αλληλογνωριμία και συνεργασία των ανθρώπων διαφορετικών θρησκειών. Βέβαια, στα πλαίσια του διαθρησκειακού διαλόγου απαιτείται να τεθεί ως βασική προϋπόθεση «η καλή γνώση της ιστορικής πραγματικότητας με όλα τα πολιτιστικά συμπαρομαρτούντα» των θρησκειών καθώς και η εκτίμηση «της ιδιάζουσας κρισιμότητας των καιρών μας»,¹⁷ όπως υποστηρίζει ο καθηγητής Νίκος Ματσούκας. Με άλλα λόγια, ο διάλογος αποτελεί βασική μέθοδο μαρτυρίας της εν Χριστώ ζωής κατά την οποία χρειάζεται να προβάλλονται τα ζωντανά μνημεία της Ορθόδοξης παράδοσης με «ταπεινότητα, αγάπη και ειρηνικό πνεύμα με λόγο έμπρακτο και δυναμικό».¹⁸

Εξάλλου, η συμπεριφορά των χριστιανών έναντι των ανθρώπων οι οποίοι είναι φορείς ενός διαφορετικού κοινωνικά και πολιτιστικά περιβάλλοντος είναι ανάγκη να διαπνέεται από αποδοχή και κατανόηση, δίχως «απομονωτισμό ως αποτέλεσμα ηθελημένης επιλογής και στάσης ζωής»¹⁹ κι οπωσδήποτε χωρίς εξάρσεις φανατισμού, θεμελιοκρατικά (φονταμενταλιστικά) ιδεολογήματα και εχθρικές διαθέσεις ή ενέργειες. Η αποδοχή και η κατανόηση του άλλου είναι ενέργειες της φλόγας της αγάπης του Χριστού. Κάθε άνθρωπος είναι εικόνα του Θεού, άσχετα αν οι θρησκευτικές ή άλλες αντιλήψεις του είναι εσφαλμένες ή παραμορφωμένες.

¹⁶ Αναστάσιος (Αρχιεπ. Τιράνων), *Η λησμονημένη εντολή «Πορευθέντες...»*, σ. 324.

¹⁷ Νίκος Ματσούκας, *Οικουμενική Θεολογία*, Π. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 342. Για τη σχέση των Εκκλησιών με τις θρησκείες καθώς και τις μεθόδους του οικουμενικού διαλόγου βλ. στο ίδιο σ. 329-357.

¹⁸ Ο.π., σ. 349.

¹⁹ Χρυσόστομος Σταμούλης, *Η γυναίκα του Λωτ και η σύγχρονη θεολογία*, Ίνδικτος, Αθήνα 2008, σ. 65.

Επομένως οι ενέργειες του Αγίου Πνεύματος γίνονται αποδεκτές από όλους τους ανθρώπους και αγκαλιάζουν το σύμπαν. Ως εκ τούτου, και «η Εκκλησία ως μυστήριο της Βασιλείας ενεργεί εκ μέρους και υπέρ της ανθρωπότητας ολοκλήρου».²⁰ Η προσφορά της αγάπης στον πλησίον, δηλαδή στον συνάνθρωπο-αδελφό, αποτελεί «χριστιανική θεολογική συνέπεια» και με διανογή τρόπο αποκαλύπτει την ορθοδοξία ως ορθοπραξία, θέτοντας τις βάσεις για τη δημιουργία στέρεων νέων χριστιανικών εκκλησιών στα πέρατα της γης.

2. *Ο σεβασμός της πολιτιστικής ιδιαιτερότητας και των θρησκευτικών παραδόσεων κάθε λαού. Η συμμετοχή των Ορθοδόξων στους οικουμενικούς και διαθρησκευτικούς διαλόγους*

Ο οικουμενικός χαρακτήρας της Ορθόδοξης Εκκλησίας αναφέρεται στο πανανθρώπινο λυτρωτικό μήνυμα του Ιησού Χριστού που με το αθληματικό πνεύμα των Αποστόλων και των αγίων μεταδόθηκε σε όλον τον κόσμο.²¹ Οι ανά τους αιώνες μαθητές του Κυρίου μαρτύρησαν και μαρτυρούν την εν Χριστώ αγάπη μέσα από τον αγώνα της πίστης, η οποία πολλές φορές οδηγεί στο μαρτύριο και τη θυσία της ίδιας τους της ζωής. Ωστόσο, στη διάρκεια της ιστορίας και ειδικά στις μέρες μας το οικουμενικό πνεύμα της Χριστιανικής Εκκλησίας ενίοτε αλλοιώθηκε και συνδέθηκε με ακραίες ιδεολογικές θέσεις. Ενίοτε η παγκοσμιότητα του Ευαγγελίου ταυτίστηκε με την καλλιέργεια μίας εξωτερικής εκκλησιαστικής ομοιομορφίας, η οποία επιδίωξε να επιβάλει συγκεκριμένες εθνοφυλετικές παραδόσεις.²² Άλλες πάλι φορές πρόβαλε μια απρόσωπη και μαζοποιημένη παγκόσμια κοινωνία, που έχει απολέσει τα τοπικά πολιτιστικά χαρακτηριστικά της²³ και συνεπώς έχει αρνηθεί την ιστορική ταυτότητά της. Και στις δύο περιπτώσεις λησμονήθηκε ότι η εν Χριστώ μαρτυρία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την οικουμενικότητα της Εκκλησίας και την ίδρυση αυτόνομων πολιτιστικά νέων εκκλησιών σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της γης.

²⁰ Αναστάσιος (Αρχιεπ. Τιράνων), *Παγκοσμιότητα και Ορθοδοξία*, σ. 205.

²¹ Νικόλαος Τσιρέβελος, *Θεολογική θεμελίωση της Ορθόδοξης μαρτυρίας. Σπουδή στο έργο του Αρχιεπισκόπου Αλβανίας Αναστασίου*, Ostracon Publishing, Θεσσαλονίκη 2015, σ. 188-202.

²² Θανάσης Παπαθανασίου, *Η Εκκλησία γίνεται όταν ανοίγεται. Η ιεραποστολή ως ελπίδα και ως εφιάλτης*, Εν πλω, Αθήνα 2008, σ. 290-291.

²³ Αγία και Μεγάλη Σύνοδος, «Εγκύκλιος», στο: <https://www.holycouncil.org/-/encyclical-holy-council> [προσβ.: 11 Οκτ. 2016].

Η ίδρυση και η ανάπτυξη νέων εκκλησιών σε ποικίλα πολιτισμικά περιβάλλοντα οφείλει να περιλαμβάνει και να διατηρεί την ιδιαίτερη πολιτιστική τους ταυτότητα καθώς και τη ξεχωριστή τους εθνοφυλετική ιδιοσυγκρασία, ώστε το έργο της ιεραποστολής να μην αποβεί άκαρπο. Αυτό άλλωστε διδάσκει όλη η ιστορική πορεία της Εκκλησίας. Σύμφωνα με την παρατήρηση του Νίκου Νησιώτη, «η Ορθοδοξία είναι ο πρώτος τρόπος πραγματοποιήσεως και εκφράσεως του χριστιανικού μηνύματος· είναι η πρώτη Εκκλησία, όπως εφηρμόσθη με βάση το αποστολικό κήρυγμα στις χώρες της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, που είχε αβίαστα και πολύ φυσικά αποδεχθή τον ελληνικό πολιτισμό».²⁴

Ας μη λησμονούμε ότι ο πολιτισμός κάθε λαού έχει την πηγή της προέλευσής του στην αναζήτηση του Θεού.²⁵ Ο άνθρωπος ως κατ' εικόνα δημιουργήμα του Θεού δεν έχασε ποτέ τη θεία ιθαγένεια. «Η λαχτάρα του ανθρώπου να οργανώσει τη ζωή του, να ξεπεράσει αυτό το οποίο είναι, εκφράζει μία θεόδοτη φορά και εντελέχεια· τα επιτεύγματα του ανθρώπινου πνεύματος δεν βρίσκονται έξω από το σχέδιο, τη βοήθεια και την αγάπη του Θεού».²⁶

Στη συνάφεια αυτή είναι αναγκαίο να προβληθεί στο χώρο της χριστιανικής μαρτυρίας η θεολογική θέση περί «σπερματικού Λόγου» του Ιουστίνου του Μάρτυρα. Σε απολογητικό του λόγο ο Ιουστίνος έγραψε ουσιαστικά ότι η ελληνική φιλοσοφία υπήρξε η προετοιμασία για την εν Χριστώ διδαχή. Συνεπώς, όλη την ανθρώπινη ιστορία κάνει αισθητή την παρουσία του ο Άσαρκος και ο Ένσαρκος Λόγος.²⁷ Κατά αυτόν τον τρόπο, ο Ιουστίνος, όπως επίσης και ο Κλήμης ο Αλεξανδρείας,²⁸ παρέδωσαν μια επιμέρους ερμηνεία για την κοινή πορεία των εθνών. Ο αρχαίος ελληνικός φιλοσοφικός λόγος χρησιμοποιήθηκε ως «ένδυμα» και τρόπος κωδικοποίησης των χριστιανικών αληθειών στο τότε γνωστό κόσμο.²⁹ Αυτό όμως δε σημαίνει ότι ο Ιουστίνος αποδέχτηκε άκριτα ολόκληρη την αρχαιοελληνική φιλοσοφία.

²⁴ Νίκος Νησιώτης, *Ορθοδοξία, παράδοση και ανακαίνιση*, [Αναλόγιο ΙΑ'], Ευθύνη, Αθήνα 2001, σ. 81.

²⁵ Πρβλ. Γρηγόριος Θεολόγος, *Λόγοι Θεολογικοί-Λόγος Β' Περί Θεολογίας*, ΒΕΠ 59, 15,45, σ. 227 και ΒΕΠ 59, 17, 1-5, σ. 227.

²⁶ Αναστάσιος (Αρχιεπ. Τιράννων), *Παγκοσμιότητα και Ορθοδοξία*, σ. 118-119.

²⁷ Ιουστίνος (Μάρτ.), *Απολογία Β'*, ΒΕΠ 3, 2-4, σ. 203. Σχετικά με αυτό το θέμα πρβλ. τις καίριες θέσεις για έναν σύγχρονο «πολιτισμό της σάρκωσης» του καθηγητή Χρυσόστομου Σταμούλη στο *Έρωτας και θάνατος. Δοκιμή για έναν πολιτισμό της σάρκωσης*, Ακρίτας, Αθήνα 2009, σ. 120, 139, 327, 330-332.

²⁸ Κλήμης Αλεξανδρείας, *Προτρεπτικός προς Έλληνας*, ΒΕΠ 7, 7, 79, σ. 55 και ο ίδιος, *Στρωματείς Α'*, ΒΕΠ 7, 5, 105, σ. 247.

²⁹ Νίκος Ματσούκας, *Ορθοδοξία και Αίρεση στους εκκλησιαστικούς συγγραφείς του Δ', Ε', ΣΤ' αιώνα*, Π. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 132-181.

Ακολουθώντας το παράδειγμα και την εμπνευσμένη ομιλία του Αποστόλου Παύλου στον Άρειο Πάγο,³⁰ ο Ιουστίνος επέλεξε με διάκριση εκείνα τα σημεία από τον αρχαίο ελληνικό φιλοσοφικό λόγο που λειτούργησαν ως «κοινοί κώδικες» για την αναμετάδοση και την κοινοποίηση του χριστιανικού μηνύματος στον τρόπο σκέψης και κατανόησης των συγχρόνων του.

Στη σύγχρονη εποχή η Χριστιανική Εκκλησία οφείλει να συνεχίσει αυτή την παράδοση και να εφαρμόσει *urbī et orbi* την ίδια «μέθοδο» στον ιεραποστολικό αγρό. Πρωταρχικό λοιπόν καθήκον είναι η μελέτη των χαρακτηριστικών και της νοοτροπίας κάθε φυλής, με απώτερο σκοπό την μετάδοση του λυτρωτικού μηνύματος του Κυρίου. Σύμφωνα με τις επιστημονικές παρατηρήσεις πολλών θρησκευολόγων και ιεραποστόλων, πολλές φυλές που θεωρούνται πρωτόγονες για τα στενά κριτήρια του δυτικού πολιτισμού έχουν μία μεγάλη πολιτιστική εξέλιξη.³¹ «Έχουν έναν εθιμικόν κώδικα, με τον οποίον εκφράζουν τας διαθέσεις, τας εμπειρίας, τα βιώματά των».³² Αυτός ο κώδικας είναι εντελώς σύνθετος και αποτελεί πυρήνα της ζωής τους. Επομένως, η γνώση αυτών των τοπικών ηθών και παραδόσεων κρίνεται εκ των ουκ άνευ για την επιτυχή μετάδοση του ευαγγελικού μηνύματος.

Αρχικά απαιτείται να μελετηθεί αυτός ο εθιμικός κώδικας και στη συνέχεια όσα στοιχεία του συμβαδίζουν με τη διδασκαλία της Εκκλησίας να γίνουν αποδεκτά, ενώ τα υπόλοιπα να απορριφθούν. Υπάρχουν, όμως, ορισμένα τοπικά ήθη και έθιμα που είναι θεολογικά εφικτό να μεταμορφωθούν εν Χριστώ Ιησού, ώστε να κωδικοποιηθεί το μήνυμα του Ευαγγελίου στο περιρρέον πολιτιστικό περιβάλλον κάθε λαού.³³ Με αυτόν τον τρόπο, η χριστιανική διδαχή μπορεί να γίνει κατανοητή και να προσληφθεί με αμεσότητα από τους γηγενείς εν δυνάμει χριστιανούς. Η τελευταία παράμετρος αναφέρεται αποκλειστικά στα έθιμα που μπορούν να λάβουν νέο περιεχόμενο και να εναρμονισθούν με το κήρυγμά της Εκκλησίας³⁴ και αποκλείει ολότελα κάθε είδους θρησκευτικό συγκριτισμό.

Στην αντίθετη περίπτωση η άκριτη και ολοκληρωτικά επιθετική απόρριψη των

³⁰ Πρ. Απ. 17: 16-34.

³¹ Αναστάσιος (Αρχιεπ. Τιράνων), «Αφετηριακαί σκέψεις», σ. 469.

³² Ο.π.. Πρβλ. Ludwig Wittgenstein, *Γλώσσα-Μαγεία-Τελετουργία*, μτφρ. Κ. Κωβαίου, Καρδαμίτσας, Αθήνα 1990, σ. 55 κ.ε.

³³ Νικόλαος Τσιρέβελος, «Η αποστολή των χριστιανών στην οικουμένη και η μαρτυρία της αγάπης του Τριαδικού Θεού», *Πάντα τα Έθνη*, 135 (Ιουλ.-Σεπ. 2015), σ. 2-6, εδώ σ. 4-5.

³⁴ Αναστάσιος (Αρχιεπ. Τιράνων), *Παγκοσμιότητα και Ορθοδοξία*, σ. 196.

τοπικών πολιτιστικών στοιχείων απογυμνώνει τον εθιμικό πλούτο γενεών. Σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο οι γηγενείς χάνουν την ιδιαίτερη υπόστασή τους και λειτουργούν νοσηρά κι ατροφικά, αφού αποδέχονται δίχως αφομοίωση ξενότροπα νοητικά κατασκευάσματα που καταλήγουν σε ιδεολογικά προσχήματα ή δεισιδαιμονικά κατασκευάσματα. Η τακτική αυτή (ενν. της ολοκληρωτικής απόρριψης των τοπικών πολιτιστικών στοιχείων) ακολουθήθηκε πολλές φορές από δυτικούς ιεραποστόλους οι οποίοι απέρριψαν καθετί τοπικό ως ειδωλολατρικό. Το αποτέλεσμα ήταν το ιεραποστολικό τους έργο να μην αποκτήσει ρίζες και να αποτύχει εξ ολοκλήρου με το πέρασμα του χρόνου.³⁵

Ένα ενδεικτικό παράδειγμα σχετικά με το θέμα μας είναι εκείνο της προγονολατρίας στα περισσότερα αφρικανικά και ασιατικά θρησκευματα.³⁶ Η λατρεία των προγόνων σε αυτές τις θρησκευτικές παραδόσεις μπορεί να αποτελέσει μία κοινή συνισταμένη με τη χριστιανική αντίληψη περί των κεκοιμημένων.³⁷ Οποσδήποτε το θεολογικό υπόβαθρο και η χριστιανική ερμηνεία για την τιμή και τη μνήμη των κεκοιμημένων είναι εντελώς διαφορετικά από τις αφρικανικές και ασιατικές τοπικές θρησκευτικές παραδόσεις. Ωστόσο, η αναφορά αυτή παρέχει τη δυνατότητα δημιουργίας ενός διάυλου επικοινωνίας, ο οποίος μπορεί να λειτουργήσει ως μέθοδος μαρτυρίας. Πιο συγκεκριμένα, εφόσον μελετηθούν οι εκφάνσεις της λατρείας των προγόνων σε ορισμένες θρησκείες, είναι εφικτό να κατατεθεί η θεολογική θέση της Εκκλησίας για την τιμή των αγίων. Συνάμα δίδεται η δυνατότητα να παρουσιασθεί η χριστιανική πίστη για την ενότητα στρατευομένης και θριαμβεύουσας Εκκλησίας, καθώς και η ουσιαστική σημασία που δίδεται σε κάθε ευχαριστιακή σύναξη στη μνημόνευση των κεκοιμημένων και εκφράζεται ως

³⁵ Ενδεικτικό είναι το παράδειγμα στην Κίνα του 19^ο αιώνα. Για περισσότερα βλ. Γεώργιος Ε. Πιπεράκης, *Συναξαριον Ορθοδόξων Κινέζων Μαρτύρων*, Αποστολική Διακονία, Αθήνα 1997, σ. 14 κ.ε..

³⁶ Σχετικά με την προγονολατρία βλ. Ninian Smart, *The religious experience of mankind*, Scribner, Νέα Υόρκη 1969, σ. 60.

³⁷ Σχετικά με αυτό το θέμα ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι ακόλουθες πρωτοποριακές –για την εποχή τους κι όχι μόνο σκέψεις του Νίκου Γαβριήλ Πεντζίκη: «Ανάλογες συγχύσεις του γεμάτου συγκίνηση αμέσου προς το αιώνιο, αναφέρθηκαν και σχολιάστηκαν πολλές, από τους μελετητές της νοοτροπίας των πρωτογόνων, που συχνά διαβιούντες επί της συμβαίνει να μπερδεύουν ζωντανούς και νεκρούς. Μήπως η υπό της Εκκλησίας εντελλομένη κάθαρση των αισθήσεων προκειμένου δια γάμους προς το φως εννοεί μια τέτοια επιστροφή προς τις ρίζες μας τις ανθρώπινες και ζωικές»; στο: *Προς Εκκλησιασμόν*, Αγροτικές Συνεταιριστικές Εκδόσεις, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 156. Για μια σύντομη θεολογική ανάλυση του αποσπάσματος αυτού βλ. Παναγιώτης Θωμά, *Τόπος χρονοποιός και αγαθοποιός. Πραγμάτωση της έννοιας του τόπου στα έργα των Νίκου Γαβριήλ Πεντζίκη & Wendel Berry*, Τμήμα Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2010, σ. 40 και 155-156 [Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή].

προέκταση της αγάπης από τους ζώντες προς τους τεθνεώτες. Με αυτόν τον τρόπο δίδεται έμφαση σε έναν «κώδικα» επικοινωνίας, ο οποίος «ενώνει» τα κοινά εξωτερικά στοιχεία δύο διαφορετικών θρησκευτικών παραδόσεων και κατά προέκταση (αυτός ο κώδικας) δύναται να λειτουργήσει ως ένα σύνολο σημείων μετάδοσης των συγκεκριμένων χριστιανικών θεολογικών θέσεων.

Η θεμελιώδης γνώση των ηθών, των εθίμων και θρησκευτικών παραδόσεων των γηγενών φυλών βοηθά πρώτιστα στην καλλιέργεια του σεβασμού προς τον πλησίον. Κατά δεύτερον, οδηγεί στην κριτική αξιοποίηση και στη δημιουργική εν Χριστώ ένταξη όσων τοπικών παραδόσεων δεν αντιβαίνουν στις αρχές του Ευαγγελίου.³⁸ Η ιεραποστολική εργασία δεν επιδιώκει να επιβάλλει την παθητική μίμηση της πολιτιστικής ταυτότητας των παραδοσιακών χριστιανικών χωρών (δηλαδή του δυτικού πολιτισμού), αλλά την προσφορά του υπόβαθρου για την αφομοίωση ορισμένων πολιτιστικών στοιχείων και τη δημιουργία ενός νέου πολιτισμού με πυρήνα την εν Χριστώ διδασκαλία και τα ιδιαίτερα πολιτιστικά στοιχεία κάθε τόπου. Πιο συγκεκριμένα, κάθε προσπάθεια ευαγγελισμού οφείλει να αποδέχεται κριτικά τον ιδιαίτερο πολιτισμό κάθε φυλής και να «εξαγιάζει» τα τοπικά έθιμα με γνώμονα το εν Χριστώ ήθος.³⁹ Η αποδοχή, άλλωστε, της πολιτιστικής πολυμορφίας υπήρξε χαρακτηριστικό της χριστιανικής ζωής. Η Χριστιανική Εκκλησία, και δη η Ορθόδοξη, λειτούργησε στις κοινωνίες που τη δέχθηκαν με βάση την ευχαριστιακή-μεταμορφωτική αρχή. Με πυρήνα τη μετοχή στο μυστήριο της θείας Ευχαριστίας, όπου ο άνθρωπος ενώνεται με το Χριστό, το συνάνθρωπό του και τη φύση, η Ορθοδοξία ενέπνευσε για αλλαγές και μεταμορφώσεις στην καθημερινή ζωή κάθε τόπου δίχως να επιβάλλει έναν συγκεκριμένο πολιτισμό.

Μια έμπρακτη έκφραση του σεβασμού στις πολιτιστικές και θρησκευτικές παραδόσεις άλλων λαών και κοινωνιών αποτελεί η συμμετοχή της Ορθόδοξης Εκκλησίας στους διαχριστιανικούς και διαθρησκευτικούς διαλόγους, οι οποίοι προσφέρουν τη δυνατότητα για μια άλλη μορφή μαρτυρίας. Η γνωριμία μεταξύ των ανθρώπων διαφορετικών θρησκειών και η οικοδομή της αλληλοεμπιστοσύνης αποτελούν προϋποθέσεις για την αρμονική συμβίωση σε έναν πολυθρησκευτικό και

³⁸ Βλ. Ιον Βρία-Πέτρος Βασιλειάδης, *Ορθόδοξη χριστιανική μαρτυρία*, Τέρτιος, Κατερίνη 1989, σ. 93-100.

³⁹ Πρβλ. Θανάσης Παπαθανασίου, *Η Εκκλησία γίνεται όταν ανοίγεται*, σ. 347-348.

πολυπολιτισμικό περιβάλλον. Ο διαθρησκευτικός διάλογος αποσκοπεί να οδηγήσει στη γνωριμία και τη σύναψη υγιών σχέσεων μεταξύ των ανθρώπων διαφόρων θρησκειών. Ένας τέτοιος διάλογος βοηθάει στην αλληλοκατανόηση και τη συνεργασία των μελών των μεγάλων και ζωντανών θρησκευμάτων απέναντι στα παγκόσμια προβλήματα που ταλανίζουν τον πλανήτη.

Η Ορθόδοξη Εκκλησία συμμετέχει στους οικουμενικούς διαλόγους και αναδεικνύει τις προϋποθέσεις για την καλλιέργεια της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, την επικράτηση της ειρήνης και την πραγματοποίηση της θρησκευτικής συμφιλίωσης. Οι προϋποθέσεις αυτές της διαθρησκευτικής συνεννόησης δύναται να αποτελέσουν το αντίδοτο απέναντι στη νοσηρή θρησκευτικότητα, προβάλλοντας την υγιή συνεργασία των θρησκευόμενων ανθρώπων. Ωστόσο και αυτή η μορφή διαλόγου οφείλει να διέπεται από τις αρχές της νηφαλιότητας και του αλληλοσεβασμού, «διά τήν ειρηνικήν συνύπαρξιν καί κοινωνικήν συμβίωσιν τῶν λαῶν, χωρίς τοῦτο νά συνεπάγεται οἰονδήποτε θρησκευτικόν συγκρητισμόν».⁴⁰

Στο σημείο αυτό απαιτείται να διευκρινίσουμε ότι η Ορθόδοξη Εκκλησία δεν προδίδει την ιδιαίτερη ταυτότητά της και δεν υποχωρεί από την πίστη της κατά τη διάρκεια των διαθρησκευτικών διασκέψεων· αλλά ούτε βέβαια καλλιεργεί την καχυποψία και την επιθετικότητα στις σχέσεις με τους ανθρώπους των άλλων θρησκειών. Ο λόγος της ακολουθεί το παράδειγμα του Κυρίου και χαρίζει την ειρήνη και τη μαρτυρία της αγάπης του Τριαδικού Θεού στην οικουμένη. Έτσι, η Ορθόδοξη Εκκλησία συνεχίζει το διακόνημα της «καταλλαγής»,⁴¹ υπογραμμίζοντας «την ιερότητα κάθε ανθρώπινου προσώπου, ανεξαρτήτως καταγωγής, εθνικότητας, θρησκείας, ενοχής ή αρετής» και αποκαλύπτει ότι «η χριστιανική αγάπη έχει εξ ορισμού πανανθρώπινες, παγκόσμιες διαστάσεις».⁴²

Με άλλα λόγια, η Χριστιανική Εκκλησία παρέχει σε κάθε φυλή ή έθνος την ευκαιρία και τη δυνατότητα της δημιουργίας και της ανάπτυξης του δικού τους πολιτιστικού προσώπου. Καθοδηγητικό κριτήριο της ορθόδοξης μαρτυρίας σε ποικίλα πολυπολιτιστικά περιβάλλοντα καθώς και στους διαχριστιανικούς και

⁴⁰ Αγία και Μεγάλη Σύνοδος, «Η αποστολή της Ορθόδοξου Εκκλησίας εν τῷ συγχρόνῳ κόσμῳ», στο: https://www.holycouncil.org/-/mission-orthodox-church-todays-world?_101_INSTANCE_VA0WE2pZ4Y0I_languageId=eI_GR [πρόσβ.: 12 Οκτ. 2016].

⁴¹ Β' Κορ. 5: 18-20.

⁴² Αναστάσιος (Αρχιεπ. Τιράνων), *Συνύπαρξη. Ειρήνη, φύση, φτώχεια, τρομοκρατία, αξίες. Θρησκευσιολογική θεώρηση*, Αρμός, Αθήνα 2015, σ. 152-153.

διαθρησκειακούς διαλόγους αποτελούν οι ευαγγελικές σταθερές, που διακρίνονται με σαφήνεια από εθνικιστικά και ξένα από τη χριστιανική διδαχή προσωπεία. Εν τέλει, «όπως έκαστος πιστός εντός του σώματος της Εκκλησίας έχει την ιδιαιτέραν προσωπικότητα, η οποία εξαγιάζεται, χωρίς να απορροφάται και χάνεται, κατά παρόμοιον τρόπον έκαστον έθνος δύναται να έχη την ιδιάζουσαν ομαδικήν φυσιогνωμίαν του, η οποία αναπτύσσεται αυτονόμως επί τη βάσει πάντοτε της παραδόσεως της Μιας Εκκλησίας».⁴³

3. Η μετάδοση και η πρόσληψη του μηνύματος του Ευαγγελίου στη γλώσσα κάθε λαού

Οι πρώτες Χριστιανικές Εκκλησίες αναπτύχθηκαν ταυτόχρονα τόσο στο ιουδαϊκό περιβάλλον όσο και στο ελληνορωμαϊκό. Ωστόσο, τα χαρμόσινα νέα του ευαγγελίου καταγράφηκαν στην κοινή ελληνική, μια γλώσσα εντελώς διαφορετική από την αραμαϊκή, στην οποία κηρύχθηκε για πρώτη φορά ο λόγος του Θεού από τον Ιησού Χριστό. Η πραγματικότητα αυτή σηματοδοτεί τις απαρχές του οικουμενικού «ανοίγματος» της εκκλησιαστικής ζωής. «Ήδη λοιπόν από την πρώτη φάση (ενν. του Χριστιανισμού) υιοθετούνται αλλά δεν απολυτοποιούνται οι πολιτισμοί».⁴⁴ Κατά συνέπεια, το Ευαγγέλιο και η πρώτη χριστιανική φιλολογία κωδικοποιείται πρωταρχικά στην ελληνιστική γλώσσα, στη πιο διαδεδομένη γλώσσα της τότε γνωστής οικουμένης, και μετέπειτα στις γλώσσες και τις διαλέκτους των εθνών.⁴⁵

Το γεγονός της Πεντηκοστής, άλλωστε, αποτελεί θεολογικά το κατ' εξοχήν σημείο αποϊεροποίησης μιας γλώσσας, μιας φυλής, ενός πολιτισμού, ακόμα και ενός τρόπου ζωής εντός των ορίων της Εκκλησίας. «Το Ευαγγέλιο, ενώ τονίζει τον αιώνιο και θείο χαρακτήρα του, δεν δυσκολεύεται να σαρκωθεί εκάστοτε στο συγκεκριμένο πολιτιστικό σώμα της εποχής»⁴⁶ και συνεπώς στη γλώσσα κάθε έθνους. Η Πεντηκοστή συνεχώς υπομνηματίζει τούτη την αλήθεια σε κάθε ορθόδοξη ιεραποστολική δράση και φανερώνει την οδό και την πορεία της Εκκλησίας στο χωροχρόνο.⁴⁷ Η πραγματικότητα που βίωσαν οι ακροατές των Αποστόλων την ημέρα

⁴³ Αναστάσιος (Αρχιεπ. Τιράνων), «Αφετηριακά σκέψεις», σ. 468.

⁴⁴ Ο.π., σελ. 121. Πρβλ. Νίκος Νησιώτης, *Ορθοδοξία, παράδοση και ανακαίνιση*, σ. 83.

⁴⁵ Δήμητρα Κούκουρα, *Εκκλησία και Γλώσσα*, Π. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 39-104.

⁴⁶ Αναστάσιος (Αρχιεπ. Τιράνων), *Παγκοσμότητα και Ορθοδοξία*, σ. 121.

⁴⁷ Αγία και Μεγάλη Σύνοδος, «Μήνυμα», στο: <https://www.holycouncil.org/>

της επιφοίτησης του Αγίου Πνεύματος, περιγράφεται με γλαφυρό τρόπο από τον Ευαγγελιστή Λουκά: «γενομένης δὲ τῆς φωνῆς ταύτης συνῆλθεν τὸ πλῆθος καὶ συνεχύθη, ὅτι ἤκουον εἰς ἕκαστος τῆ ἰδίᾳ διαλέκτῳ λαλούντων αὐτῶν. ἐξίσταντο δὲ καὶ ἐθαύμαζον λέγοντες· οὐχ ἰδοὺ ἅπαντες οὗτοί εἰσιν οἱ λαλοῦντες Γαλιλαῖοι»;⁴⁸

Ἡ μετέπειτα ιστορία της Ορθόδοξης Εκκλησίας αναδεικνύει ὡς βασικὴ μέθοδο ιεραποστολῆς τὴ μετάφραση τῆς Αγίας Γραφῆς καὶ τῶν λατρευτικῶν κειμένων στὴν γλῶσσα καὶ τὴ διάλεκτο κάθε ἔθνους. Ἄλλωστε, κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνες οἱ ἐκκλησιαστικὲς κοινότητες τῆς Ανατολῆς καὶ τῆς Δύσης χρησιμοποιούσαν διάφορα λειτουργικὰ κείμενα με πολλὰ διαφοροποιήσεις καὶ σε διαφορετικὲς γλώσσες.⁴⁹ Γι' αὐτὸ «ἡ “Σάρκωσις” τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἦθη μιᾶς χώρας», σύμφωνα με τὴν περιώνυμη φράση τοῦ νυν Ἀρχιεπισκόπου Τυράνων Ἀναστασίου, «υπῆρξε, καὶ πρέπει νὰ παραμείνῃ, ἡ πρώτη μέριμνα πάσης ορθοδόξου ιεραποστολῆς».⁵⁰

Τὸ παράδειγμα τῶν ιεραποστόλων αγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου παραμένει μοναδικὸ στὴν χριστιανικὴ ἱστορία. Στὴν προσπάθεια τοὺς νὰ μεταφέρουν τὸ Ευαγγέλιο στους Σλάβους, ασχολήθηκαν συστηματικὰ με τὴ δημιουργία ἐνὸς αλφαβήτου, στὸ ὁποῖο θὰ μπορούσε νὰ καταγραφεῖ ἡ μέχρι τότε προφορικὴ σλαβικὴ γλῶσσα. Με τὴ βοήθεια αὐτοῦ τοῦ αλφαβήτου μετέφρασαν ἐπιλεγμένες περικοπὲς ἀπὸ τὰ Κυριακάτικα ἀναγνώσματα τῶν Ευαγγελίων καὶ τῶν ἀποστολικῶν κειμένων.⁵¹ Στὴ συνέχεια μετέφρασαν ὅλη τὴ Καινὴ Διαθήκη, μέρος τῶν Ψαλμῶν καὶ πολλῶν λατρευτικῶν βιβλίων. Ἐπομένως, ἡ μέθοδος καὶ τὸ παράδειγμα ιεραποστολῆς τῶν Ἰσαποστόλων Θεσσαλονικέων παραμένουν πάντοτε ἐπίκαιρα καὶ καθοδηγοῦν τὴ σύγχρονη παγκόσμια ἐν Χριστῷ οργανωμένη μαρτυρία.

Ἡ μετάφραση τῶν χριστιανικῶν κειμένων στὴ γλῶσσα κάθε λαοῦ τοῦ δίνει τὴν ἀμεσότητα καὶ τὴν ολοκληρωμένη πρόσβαση γιὰ νὰ κατανοήσῃ τις διαχρονικὲς ἀλήθειες τῆς πίστεως. Βέβαια, ἡ μεταφορὰ τῶν θεολογικῶν ἐννοιῶν εἶναι ἓνα πολυσύνθετο πρόβλημα, ὅπως παραδέχονται πολλοὶ ιεραπόστολοι.⁵² Ἐξαιτίας αὐτοῦ προκύπτει ἡ ἀνάγκη γιὰ συμβολὴ τῶν γλωσσολόγων, οἱ ὁποῖοι με τὴν ἐπιστημονικὴ

/message?_101_INSTANCE_VA0WE2pZ4Y0I_languageId=eI_GR [πρόσβ.: 11 Οκτ. 2016].

⁴⁸ Πρ. Ἀπ. 2: 6-7.

⁴⁹ Ἰωάννης Φουντούλης, *Λειτουργικὴ Α'*, Π. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 25-26.

⁵⁰ Ἀναστάσιος (Ἀρχιεπ. Τυράνων), «Ἀφετηριακαὶ σκέψεις», σ. 468.

⁵¹ Ἀναστάσιος Γιαννουλάτος (Ἀρχιμ.), *Κύριλλος καὶ Μεθόδιος. Ἀνάπτυξη ἐκ τοῦ περιοδικοῦ Ἐκκλησία* τεύχ. 16-17 (1966), σ. 12.

⁵² Ἀναστάσιος (Ἀρχιεπ. Τυράνων), «Ἀφετηριακαὶ σκέψεις», σ. 468.

τους γνώση μπορούν να επιλύουν τέτοια προβλήματα.⁵³ Σε συνεργασία με τους θεολόγους και κυρίως με μορφωμένους νεοφώτιστους δύνανται να γίνουν αξιόλογες μεταφραστικές προσπάθειες. Τα κείμενα στη γηγενή γλώσσα οφείλουν να ακολουθούνται από τη σχετική ερμηνεία και να περιλαμβάνουν τις ιδέες και τα ξεχωριστά λεκτικά ιδιώματα κάθε φυλής, ώστε τα ευαγγελικά μηνύματα να καταστούν εκ θεμελίων κτήμα των ντόπιων.

Εξάλλου, η μεταφορά των ιερών κειμένων σε μια γλώσσα είναι καθοριστική και για πρακτικούς λόγους· λ.χ. βοηθά ενεργά στην κατανόηση της ορθόδοξης λατρευτικής πράξης. Σε αυτό το θέμα ο νυν Αρχιεπίσκοπος Αλβανίας Αναστάσιος, με την πλούσια θρησκευολογική επιστημονική κατάρτιση και η (ιερ-)αποστολική εκκλησιαστική του εμπειρία, προχωρά στην ακόλουθη διαπίστωση:

Η μυσταγωγική ατμόσφαιρά της (ενν. της ορθόδοξης λατρευτικής πράξης), η καθιστώσα αδιακόπως παρόν το μυστήριο της σαρκώσεως του Λόγου και θεώσεως του ανθρώπου, επηρεάζει βαθύτατα ολόκληρον το ανθρωπίνον είναι· ως δε μαρτυρεί η πρόσφατος πείρα των ορθοδόξων κοινοτήτων της Κένυα, είναι βασικός παράγων διαδόσεως και σταθεροποιήσεως της Ορθοδοξίας.⁵⁴

Η θέση αυτή επιβεβαιώνεται και από άλλους χριστιανούς ιεραποστόλους⁵⁵ καθιστώντας επιτακτική την προεργασία για τη σάρκωση του λόγου του Θεού στην γλώσσα εκάστοτε φυλής. Το ζητούμενο είναι, όπως διαρκώς τονίζει ο ίδιος, «όχι πως θα αποφευχθή η χρήσις της ποικιλίας των φωνών, αλλά πως αι διάφοροι αύται φωναί θα αποτελέσουν εναρμόνιον δοξολογίαν του Θεού».⁵⁶

4. Η δημιουργία στελεχών και η σύσταση τοπικής εκκλησίας

Η καρποφορία όλων των παραπάνω μεθόδων φανερώνεται στην ίδρυση νέων τοπικών

⁵³ Πρβλ. Ηλίας Βουλγαράκης, «Γλώσσα και Ιεραποστολή», *Πορευθέντες* 15 (1962), σ. 42-44.

⁵⁴ Αναστάσιος (Αρχιεπ. Τιράνων), «Αφετηριακαί σκέψεις», σ. 468.

⁵⁵ Ενδεικτικά κείμενα σύγχρονων ιεραποστόλων που επιβεβαιώνουν στην πράξη αυτή τη μέθοδο: *Ο ιεραπόστολος του Ζαΐρ, πατήρ Κοσμάς Γρηγοριάτης*, Ιεραποστολικού Συνδέσμου «Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός», Θεσσαλονίκη 1996, σ. 54-59· Μακάριος (Τηλλυρίδη Μητρ. Κένυας και Ειρηνουπόλεως), «Πώς φτιάχνεται μία μετάφραση», *Σύναξη* 78 (Απρ.-Ιουν. 2001), σ. 90-94 και Αλέξανδρος (Γιαννίρης Επισκ. Νιγηρίας), «Σε αναζήτηση του μαύρου Χριστού», *Σύναξη* 78 (Απρ.-Ιουν. 2001), σ. 106-108.

⁵⁶ Αναστάσιος (Αρχιεπ. Τιράνων), «Αφετηριακαί σκέψεις», σ. 470.

εκκλησιών που θα διατηρήσουν και θα αναπτύξουν τα δικά τους πολιτιστικά στοιχεία εντός της πολυπολιτισμικής οικογένειας του Χριστού. Κάθε άλλη προσπάθεια, όπως λ.χ. ο ιεραποστολικός εθνικός επεκτατισμός, οδηγεί με μαθηματική ακρίβεια στην αποτυχία του ευαγγελισμού των εθνών. Ενδεικτικό είναι το παράδειγμα δυτικών ιεραποστόλων οι οποίοι προσπάθησαν να επιβάλλουν τη δυτική παράδοση σε λαούς της Αφρικής και της Ασίας, δημιουργώντας πνευματικές αποικίες ή παραρτήματα των Εκκλησιών τους. Τελικά κατέληξαν σε παταγώδη αποτυχία. Η αναφομοίωτη επικράτηση του Χριστιανισμού στις αφρικανικές φυλές είχε ως συνέπεια την οριστική επαναφορά των παραδοσιακών θρησκειών στις επόμενες γενιές. Κατά συνέπεια, «κάθε τοπική Εκκλησία υποχρεούται να προσφέρει και να αναπτύξει τις θετικές αξίες του συγκεκριμένου πολιτισμού σύμφωνα με την εθνική, γλωσσική, φυλετική της ιδιοσυγκρασία».⁵⁷ Για να επιτευχθεί αυτό και συνάμα να αναδειχθεί ο οικουμενικός πλούτος της Χριστιανοσύνης, επείγει η επιλογή γηγενών στελεχών.

Η εκπαίδευση και χειροτονία ιθαγενών κληρικών που θα διδάξουν τους συμπατριώτες τους, σημαίνει πρωταρχικά σύνναψη σχέσεων εμπιστοσύνης προς κάθε τοπική κοινότητα. Επίσης, προσδίδει την ευκαιρία για αμεσότερη ενασχόληση και προσωπική «ψηλάφηση» της αναστάσιμης εμπειρίας της χριστιανικής ζωής από τους νεοφώτιστους. Ακόμη, προσφέρει τη δυνατότητα για μεταλαμπάδευση του ιεραποστολικού έργου από τα μέλη των νέων εκκλησιών σε ετερόθρησκους, με την ταυτόχρονη προαγωγή και μεταβολή των κατηχουμένων σε κατηχητές.

Η μέθοδος αυτή ακολουθεί το ιστορικό παράδειγμα της Ορθόδοξης παράδοσης και εκφράζει την άμεση συνέχεια και σύνδεση με το έργο των Αποστόλων και των αγίων της. Έτσι, παραδίδει την ευκαιρία ανάπτυξης «αυτοτελών» εκκλησιών σύμφωνα με τις αρχές της οικουμενικής αυτοσυνειδησίας της Εκκλησίας, οι οποίες θα προσφέρουν το δικό τους πολιτισμό στη Μία, Αγία, Καθολική και Αποστολική Εκκλησία. Η μέθοδος αυτή περιέχει ένα βαθύτερο και συνάμα πραγματοποιήσιμο όραμα: την προοπτική της δημιουργίας τοπικών εκκλησιών που θα περιλαμβάνουν τις ποικίλες γηγενείς παραδόσεις, μεταμορφωμένες και μπολιασμένες στην εν Χριστώ διδαχή.⁵⁸ Ειδικότερα, στο σύγχρονο παγκοσμιοποιημένο πλανήτη η μέθοδος τούτη φανερώνει το χαρισματικό τρόπο και λόγο της Εκκλησίας, η οποία δεν πολτοποιεί αλλά απελευθερώνει τους λαούς. Η σύσταση τοπικής εκκλησίας υποδεικνύει την οδό για

⁵⁷ Αναστάσιος (Αρχιεπ. Τιράνων), *Παγκοσμιότητα και Ορθοδοξία*, σ. 125.

⁵⁸ Αναστάσιος (Αρχιεπ. Τιράνων), «Αφετηριακά σκέψεις», σ. 468.

να διασωθεί κάθε τοπική παράδοση, ενώ προσδίδει και τις σταθερές για την αρμονική συμβίωση με τους άλλους λαούς.⁵⁹

Βέβαια, το έργο των νεοϊδρυθεισών εκκλησιών έχει μεγάλο εύρος και οπωσδήποτε αναφέρεται σε ποικίλες εκφάνσεις του εκκλησιαστικού, αλλά και του κοινωνικού βίου. Στο χαρισματικό κάλεσμα κάθε εκκλησιαστικής κοινότητας συνδράμουν διάφοροι παράγοντες. Για παράδειγμα, ιδιαίτερα καθοριστικό ρόλο διαδραματίζει η θεμελίωση σχολείων και βιβλιοθηκών από τις νεοϊδρυθείσες εκκλησίες των φτωχών χωρών. Μέσω αυτών των δράσεων μπορεί να καλλιεργηθεί η μόρφωση, να αναπτυχθεί η παιδεία και να προαχθεί ο τοπικός πολιτισμός. Οι πρωτοβουλίες αυτές απαιτείται πάντα να διέπονται από τη συνεργασία των τοπικών παραγόντων. Έτσι παρέχεται η δυνατότητα για μια ολοκληρωμένη ανάπτυξη κάθε τοπικής εκκλησιαστικής κοινότητας. Ενδεικτικά είναι τα παραδείγματα της ιεραποστολικής διακονίας του νυν Αρχιεπισκόπου Αλβανίας Αναστασίου στην Αφρική και την Αλβανία.⁶⁰

Η κοινωνική διακονία εκφράζει την έμπρακτη μαρτυρία της αγάπης του Τριαδικού Θεού, η οποία φανερώνεται στην οικοδομή οικοτροφείων, ορφανοτροφείων, νοσοκομείων, στη διανομή συσσιτίων σε κάθε άπορο ανεξαρτήτως χρώματος, γλώσσας, φυλής, θρησκευόμενος. Στο σημείο αυτό απαιτείται παρενθετικά να διευκρινισθεί ότι η χριστιανική φιλανθρωπία δεν αποσκοπεί στην «εξαγορά» και την ένταξη ατόμων από ασθενέστερες κοινωνικές ομάδες στην Εκκλησία. Η εκκλησιαστική διακονία δεν αποτελεί ένα μέσο προπαγάνδας ή προσηλυτισμού και σε καμία περίπτωση δεν παραβιάζει την ανθρώπινη ελευθερία. Η ελεημοσύνη επιθυμεί να θεραπεύσει τις πάσης φύσεως κοινωνικές πληγές και τον ανθρώπινο πόνο. Με αυτόν τον τρόπο αποτελεί μια μορφή αποστολής προς τους περιθωριοποιημένους ανθρώπους, που μέσα από το φιλανθρωπικό έργο των χριστιανών αποκαλύπτει την αγάπη του Τριαδικού Θεού στον κόσμο. Έτσι το κοινωνικό έργο σε συνδυασμό με το θεολογικό κίνητρο για τον ευαγγελισμό επιδεικνύει συνέπεια στην πίστη της Εκκλησίας, διότι οι νεοφώτιστοι μεταφέρουν την αγάπη που νοιώθουν μεταξύ τους στην ευρύτερη κοινωνία. Ταυτόχρονα, η παροχή κοινωνικής βοήθειας προσκαλεί τους

⁵⁹ Πρβλ. Νικόλαος Τσιρέβελος, *Θεολογική θεμελίωση της Ορθόδοξης μαρτυρίας*, σ. 188-201.

⁶⁰ Σχετικά με την ιεραποστολική διακονία του νυν Αρχιεπισκόπου Αλβανίας Αναστασίου στην Αφρική και την Αλβανία βλ. Νικόλαος Τσιρέβελος, *Θεολογική θεμελίωση της Ορθόδοξης μαρτυρίας*, σ. 23-27 και 197 και του ίδιου, *Τα ιεραποστολικά περιοδικά*, σ. 59-62.

γηγενείς να γνωρίσουν την Εκκλησία, μέσα από την προσπάθεια ανακούφισης και θεραπείας κάθε είδους πόνου και κακού.

Η ανάδειξη ντόπιου κλήρου, ο οποίος θα ηγηθεί, και στελεχών, τα οποία θα συνδράμουν στο ευαγγελικό έργο, αποτελούν θεμελιώδεις ιεραποστολικές μεθόδους. Σύμφωνα με το ευαγγελικό ρητό, ο σπόρος θα φέρει πολύτιμο καρπό στο μέλλον,⁶¹ ακόμη κι αν το ξεκίνημα ενός τέτοιου έργου φαντάζει απίστευτα δύσκολο. Η πίστη σε Αυτόν που είναι «ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος, ὁ παντοκράτωρ»,⁶² μαζί με την προσπάθεια σύσσωμου του πληρώματος Του, δύναται να αποφέρουν θαυμαστά αποτελέσματα, αυξάνοντας την εν Χριστώ σοδειά. Απαραίτητη προϋπόθεση όμως είναι να δοθεί η δυνατότητα σε κάθε νέα τοπική εκκλησία να βασίσει το έργο της σε γηγενή στελέχη. Έτσι οι νέες εκκλησιαστικές κοινότητες θα προσφέρουν τη δική τους πολιτιστική παράδοση στη Μία, Αγία, Καθολική και Αποστολική Εκκλησία.

Επίλογος

Η μετάδοση του μηνύματος του Ευαγγελίου σε ποικίλα πολιτιστικά περιβάλλοντα ακολουθεί διάφορους τρόπους, ώστε το μήνυμα να φθάσει και να προσληφθεί από ποικίλους αποδέκτες. Ο σεβασμός προς τον πλησίον είναι σε άμεση σχέση με τον σεβασμό και την αποδοχή των πολιτιστικών εθίμων κάθε τόπου καθώς και με τη νέα μορφή μαρτυρίας που προσφέρεται μέσα από το διαχριστιανικό και το διαθρησκευτικό διάλογο. Συγχρόνως, απαιτείται να κωδικοποιηθεί το μήνυμα του Ευαγγελίου στη γλώσσα και τον τρόπο κατανόησης κάθε λαού και φυλής μέσα από τις διαπροσωπικές σχέσεις αλλά και τη χρήση των σύγχρονων τεχνολογικών δυνατοτήτων, όπως του διαδικτύου και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Η θεμελίωση και η ανάπτυξη των νέων εκκλησιών με γηγενή στελέχη προσφέρει τις γέφυρες για άμεση επι-κοινωνία και σύναψη σχέσεων εμπιστοσύνης με τους αυτόχθονες.

Κάθε νεοσύστατη τοπική εκκλησία, σύμφωνα με τον λόγο του νυν Αρχιεπισκόπου Τιράνων Αναστασίου, «χωρίς να απολέσει την “τοπική” της ταυτότητα, οφείλει να αναπτύξει την “καθολικότητά” της, ζώντας οργανικά την παράδοση, την ενότητα και την κοινωνία με τη “μία, αγία, καθολικά και αποστολική Εκκλησία”, την Εκκλησία

⁶¹ *Ιω.* 12: 24: «ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσὼν εἰς τὴν γῆν ἀποθάνῃ, αὐτὸς μόνος μένει· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ, πολὺν καρπὸν φέρει».

⁶² *Αποκ.* 1: 8β.

του παρελθόντος, του παρόντος και του μέλλοντος».⁶³ Η αλήθεια αυτή υπογραμμίστηκε έντονα και από την Αγία και Μεγάλη Σύνοδο της Ορθοδόξου Εκκλησίας (Κρήτη, Ιούνιος 2016). Όπως χαρακτηριστικά σημειώνεται στην Εγκύκλιο της Συνόδου: «Ἡ ἀποστολή αὐτή (ενν. των χριστιανών) πρέπει νά ἐκπληροῦται ὄχι ἐπιθετικῶς, ἀλλ' ἐλευθέρως, ἐν ἀγάπῃ καί ἐν σεβασμῶ πρὸς τήν πολιτιστικήν ταυτότητα ἀτόμων καί λαῶν».⁶⁴

Η υπακοή στις εντολές του Κυρίου και η προσφορά της αγάπης Του δεν γνωρίζουν γεωγραφικά όρια και πολιτισμικά σύνορα. Αναφέρονται σε κάθε άνθρωπο που αναζητάει την αλήθεια για να απελευθερωθεί από τη φθορά της κτιστότητας. Η αποστολή των χριστιανών —κατά το ιδιαίτερο χάρισμα και κατά την ιδίαν προκοπήν του καθενός— είναι εξίσου ιερή σε κατ' εξοχήν χριστιανικές αλλά και σε μη χριστιανικές χώρες. Υπακούει στην τελευταία πριν την Ανάληψή του Κυρίου εντολή: «καί ἔσεσθέ μοι μάρτυρες ἐν τε Ἱερουσαλήμ καί ἐν πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ καί Σαμαρεία καί ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς».⁶⁵ Επομένως, η εν Χριστώ μαρτυρία απευθύνεται στον ευαγγελισμό των εθνών αλλά και τον επανευαγγελισμό των παραδοσιακά χριστιανικών σύγχρονων πολυπολιτισμικών κοινωνιών.

Τελικά οι ανά την οικουμένη μαθητές του Χριστού οφείλουν να είναι «τὸ ἅλας τῆς γῆς»⁶⁶ που χαρισματικά διαμορφώνει πολιτισμό.

Ο πολιτισμός που δημιουργεί (ενν. η Ορθοδοξία) δεν ταυτίζεται με μια περιοχή, με ένα λαό. Δεν γίνεται κλειστό κύκλωμα. Είναι συνεχώς ανοικτός προς όλες τις ανθρώπινες ομάδες. Δεν αναζητείται η ομοιομορφία, αλλά η ομοψυχία στην πολυφωνία. Η αποδοχή της πολιτιστικής πολυμορφίας υπήρξε πάντοτε χαρακτηριστικό της ορθόδοξης χριστιανοσύνης.⁶⁷

Κατά αυτόν τον τρόπο οι χριστιανοί με τη χάρη του Αγίου Πνεύματος θα διακηρύξουν έμπρακτα «καινούς ουρανούς και καινή γη»⁶⁸ σε ολάκερη την κτίση και θα καταστούν αυθεντικοί μάρτυρες της Αναστάσεως του Κυρίου!

⁶³ Αναστάσιος (Αρχιεπ. Τιράνων), *Παγκοσμιότητα και Ορθοδοξία*, σ. 125.

⁶⁴ Αγία και Μεγάλη Σύνοδος, «Εγκύκλιος», στο: <https://www.holycouncil.org/-/encyclical-holy-council> [πρόσβ.: 11 Οκτ. 2016].

⁶⁵ Πρ. Απ. 1: 8.

⁶⁶ Μτθ. 5: 13.

⁶⁷ Αναστάσιος (Αρχιεπ. Τιράνων), *Παγκοσμιότητα και Ορθοδοξία*, σ. 125.

⁶⁸ Β' Πε. 3: 13.

